

KLEIO

TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VAN DOCENTEN IN GESCHIEDENIS EN STAATSWERK IN NEDERLAND

Nr 1 | FEBRUARI 2010 | JAARGANG 51

DE STORM HISTORISCHE RAMPENFILM

Thomas von der Dunk

over de canon en leerlingen
die alles van niets weten

Nieuw!

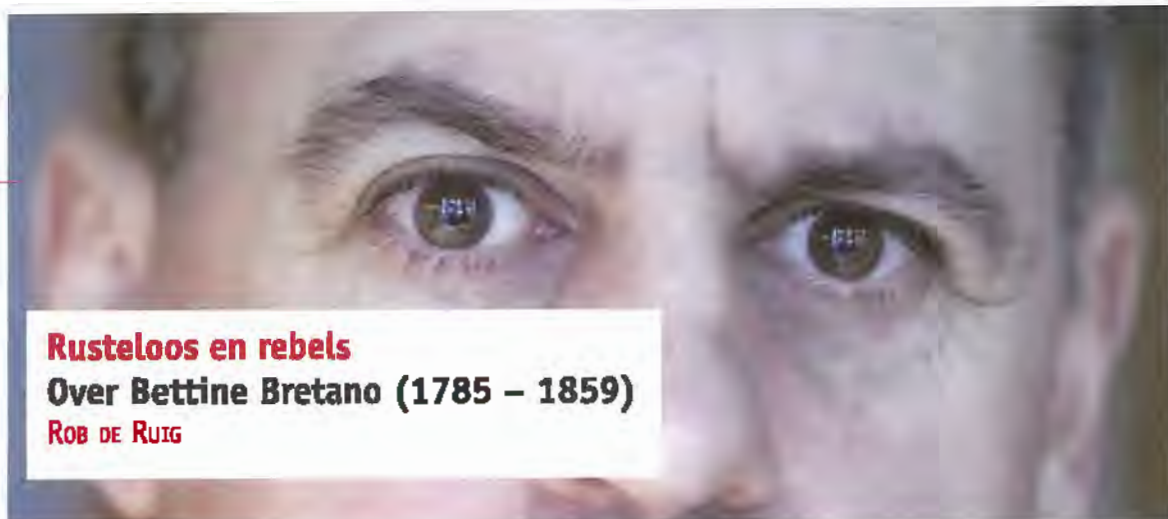
Kleio in de klas

Raad de HistoPicto

IN PEIGNOIR DE STRAAT

OP VOOR DE ARMEN

Bettine Bretano

4

Rusteloos en rebels

Over Bettine Bretano (1785 – 1859)

ROB DE RUIG

15

'Constantijn is heidens, want hij is Romeins'

Causaal redeneren in havo 5

MARK BEUMER

20

Noordse oorlog door LAKS gewonnen

Het examen havo/vwo van 2009

STEFAN BOOM

24

De Olympische Spelen voor historici

Interview met Hans Blom

HANS POLS EN DAAN SCHUIJT

EN VERDER

4	Thomas von der Dunk over de canon en de tien tijdvakken
9	Boeken
18	Kleio in de klas
20	Het examen van 2009
28	Museumnieuws
30	Kleioscoop: <i>De Storm</i>
32	VGNieuws I
34	Boek van de maand: <i>Het geheim van de Telegraaf & VARA, biografie van een omroep</i>
36	VGNieuws II
44	Recensies
49	Kleiokrante

hier en nu omdat toch altijd eerst de komende verkiezingen binnen vier jaar moeten worden gewonnen.

Terug naar het punt van die kritiek uit reformatorische hoek. Het probleem schuilt er niet in dat men daar, in die inderdaad nog steeds verzuilde hoek van de samenleving, de verzuiling wil toevoegen. Dat is, als gezegd, ook (of misschien juist wel) voor de onverzuiilde meerderheid nodig, omdat je zonder kennis van de verzuiling weinig van Nederland begrijpt, om te beginnen - en daarmee is dat zelfs voor de meest simpele tv-kijkende ziel relevant - weinig van ons omroepstelsel. Nee, het gevaar schuilt niet in het toevoegen, maar in het schrappen - hier heel concreet: dat van Spinoza. Nu wordt zijn belang vóór, en zijn invloed óp, zijn eigen tijd mogelijk wel een beetje overschat; niet voor niets werd hij door de joodse gemeente uitgekotst en stond hij als radicale Verlichter van ver voor de Verlichting maatschappelijk nog tamelijk geïsoleerd.

Maar in de argumentatie om hem door iets christelijkers te vervangen zat een soort ondertoon van 'dat is zo'n enge man, zo'n godsluchtenaar zou onze arme kinderzielen maar op foute gedachten kunnen brengen'. Zo'n beetje waarom ook de evolutieleer het niet alleen bij evangelistische Amerikanen van het slag Sarah Palin, maar ook op de scholen van de achterban van onze eigen tijdelijke Scheppingsafvallige Andries Knevel nog vaak moeilijk heeft om de haar wetenschappelijk toekomstige plaats in het curriculum op te eisen. Niet toevallig waren biologie en geschiedenis de vakken, waarbij het het langste heeft geduurd voordat een centraal schriftelijk eindexamen ingevoerd kon worden, omdat de lesstof uit het gezichtspunt van de eigen schoolidentiteit zo gevoelig

lag. Daarentegen zal de wiskundeleraar van SGP-fractieleider Bas van der Vlies, ooit leraar in dit vak op College Blauwkapel in Utrecht, er niet wezenlijk anders hebben uitgezien dan van de ferventste atheïst. Maar het kan natuurlijk niet zo zijn dat vanwege religieuze overgevoelheid een soort educatieve apartheid in stand wordt gehouden, en aan de opgroeiende jeugd principieel kennis wordt onthouden waarover a) al hun leeftijdsgenoten wel beschikken (of tenminste geacht worden te beschikken) en die b) mede om die reden noodzakelijk is om straks de samenleving als geheel te begrijpen, en niet alleen het eigen religieuze segment daarvan. Zoals ook de kinderen van ongelovigen moeten weten wie de supervrome Calvin was, zo moeten ook de kinderen van strenggelovigen weten wie de godsluchtenaar Voltaire was - wat men verder ook van hen vindt. Want als verleidelijke verderfelijkerheid een criterium voor het weigeren van historische kennisoverdracht wordt, dan zouden tijdens de behandeling van de twintigste eeuw ook Hitler en Stalin overal compleet doodgezwegen moeten worden, er althans van uitgaande dat geen school vandaag nog op basis van nazistische of communistische beginselen onderwijs verzorgt.

Een historische canon, en dus ook de invoering ervan in het onderwijs, is nu juist gebaseerd op het besef dat niet alleen de individuele voor- en afkeuren van het oudertijd milieu doorslaggevend mogen zijn voor de vraag, met welke historische kennis een aankomend burger moet zijn uitgerust. De canon is juist nodig gebleken, omdat die gemeenschappelijke basis van historische feitenkennis als gevolg van allerlei onderwijsvernieuwingen vergaand was weggeërodeerd, op basis van een overtrokken relativering van

kennis überhaupt plus het egalitaire uitgangspunt van zelfredzaamheid dat impliceert dat ook een zesjarige de manager van zijn eigen leerproces worden moet, en dat wanneer iemand dan even niets leren wil, en graag dom en onwetend wil blijven, hij in die diepmenselijke behoefte vooral niet dient te worden gestoord. Schoolgebonden thematisch hobbyïsme, in combinatie met de knip-en-plak-scriptiepraktijken van het Studiehuis die door internet mogelijk zijn geworden, heeft er zo voor gezorgd dat veel kinderen op het terrein van geschiedenis (maar niet alleen daar) enorme kennislacunes hebben, en niets meer chronologisch kunnen plaatsen. Zij weten alles van niets, in plaats van een beetje van alles. Daardoor ontbreekt al snel elk gemeenschappelijk referentiekader, niet alleen met oudere generaties, maar ook met veel leeftijdgenoten, die toevallig niet een half jaar met de textielindustrie in het negentiende-eeuwse Lancashire bezig zijn geweest, maar iets anders hadden gedaan, en dan weer over de rest van de geschiedenis van de mensheid nooit iets hadden gehoord.

Aan de universiteiten moest men er in elk geval gaandeweg achterkomen dat basale kennis, die men decennia lang als volkomen vanzelfsprekend aanwezig mocht veronderstellen, bij veel aankomende studenten toch ontbrak. Gewoon jaartallen, feiten en personen: wanneer, waar en wie of wat. Of Karel de Vijfde voor of na Karel de Eerste komt, of Napoleon de slag bij Waterloo nu gewonnen of verloren had, of Polen na de Eerste Wereldoorlog nu ontstond of juist opgeheven werd, of er behalve een Tweede inderdaad ook een Eerste Wereldoorlog was: ja, daar vraag je me wat. En ik vroeg van hen inderdaad kennelijk te veel. Ik heb dat twee jaar geleden nog eens in het kader van een overzichtscollage Midden-

een collega van mij op een tentamenvraag over Hongarije-1956 een op zich heel behoorlijk antwoord had gegeven, maar er wel tussen haakjes aan had toegevoegd: Praagse Lente. Waarop mijn collega in de marge schreef: waar ligt Praag? Verontwaardigde reactie van de student, toen hij zijn nagekeken tentamen terugkreeg: dat hoef ik toch niet te weten, ik studeer geschiedenis, en geen aardrijkskunde!

Geleidelijk aan, het zal U vermoedelijk zijn opgevallen, heb ik het steeds meer over het buitenland gehad, terwijl het toch om een Nederlandse canon gaat. En daarin schuilt misschien het hoofdgevaar: de vrij exclusieve oriëntatie op Nederland, alsof de wereld aan gene zijde van Venlo nauwelijks invloed op ons heeft gehad. De canon heeft dan ook in het publieke debat zijn huidige status kunnen verwerven door de geest van naarbinnenkeerdheid die vanaf de jaren negentig, versterkt door de opkomst van het fortuynisme en alle latere partijpolitieke parodieën daarop, over Nederland vaardig is geworden. Het lijkt weinig twijfel dat het onbehagen over een grenzeloos en grenzeloos uitdijend Europa, in combinatie met de onvrede over de multiculturele samenleving en de moeizame integratie van immigranten uit andere culturen, in grote delen van de samenleving de vraag heeft opgeroepen: wat blijft er straks nog van Nederland over?

Sinds de jaren zestig gold dat voor de intellectuele elite in zekere zin als een non-probleem: na de nationale verzuiling zou nu ook het nationale denken als zodanig overwonnen worden; interesse in een eigen al dan niet groots verleden was iets voor enge nationalistische landen, niet iets voor de wereldburgers die Nederlanders zich waanden te zijn. Maar die houding was slechts mogelijk juist omdat Nederland toen

voor iedereen nog zo vanzelfsprekend was - en door de vervagende grenzen en de verandering van de bevolkings-samenstelling is dat niet meer zo. De angst dat de samenleving uit elkaar valt voert tot een roep om een stevige integratiepolitiek, waarbinnen ook de historische canon een taak krijgt toegedicht. Want als anderen bij ons moeten inburgeren, rijst onvermijdelijk de lang genegeerde vraag op: wie zijn wij dan eigenlijk nog zelf?

De historische canon is in het publieke debat zeer bewust ten dienste van die vraag komen te staan. Dat is misschien niet zozeer de bedoeling van de opstellers geweest, die het er vooral om ging dat aan de enorme kennisleemtes van nieuwe generaties een einde kwam. Maar hun loffelijk streven kon alleen politieke steun verwerven, en de effectuering ervan in dit land van de stroperige besluitvorming dus alleen politieke vaart krijgen, omdat er intussen een maatschappelijk klimaat was ontstaan, waarin 'Nederlands' niet voor tuttig en provinciaals, maar voor dierbaar en authentiek was komen te staan; 'vaderlandsliefde' was lang voor de toonaangevende Nederlanders een scheldwoord, maar is tegenwoordig weer helemaal in. Ook het nieuwe Nationaal Historisch Museum, dat de komende jaren in Arnhem uit de grond getimmerd moet worden, zou er nooit gekomen zijn, wanneer het politieke klimaat niet zo gunstig was geweest voor exclusieve navelstaarderij.

Daarmee wil ik niets negatiefs zeggen over het stichten van het museum als zodanig. Maar men zal er daar, net als de canoncommissie, wel voor moeten waken dat dat, wat ervoor gezorgd heeft dat deze plannen doorgang kunnen vinden, niet tegelijk straks aan de kwaliteit afbreuk

gaat doen: vanaf het moment dat de politiek uit 'nationale' motieven zijn fiat aan canon en museum heeft gegeven, dient zij zich niet meer met de invulling te bemoeien, omdat die invulling, omwille van de kwaliteit, juist niet gekunsteld en kortzichtig 'nationaal' moet zijn. Dat is een gevaar waarvoor voortdurend moet worden gewaakt: de intenties van de politieke voorstanders en de feitelijke uitvoerders lopen niet geheel parallel. Terecht is door de vakwereld de geboden kans aangegrepen om het educatieve puin uit het verleden te ruimen, maar het nieuwe gebouw moet wel historisch 'kloppen'. Want dat is het punt met het gekunstelde, dat zowel canon als museum al snel eigen dreigt te zijn: dat daarmee, bedoeld of onbedoeld, gesuggereerd kan worden dat Nederland een historisch volstrekt vanzelfsprekende eenheid met pre-Romeinse wortels is - een misverstand dat snel op de loer ligt, als men zich beperkt

Illustratie: Hanneke van Broekhoven

BOEKEN

Hans Pols

ZOJUIST VERSCHENEN

Op 28 januari 1934 schreef onze minister van Buitenlandse zaken De Graeff aan de Nederlandse gezant in Berlijn dat de NSB het kabinet grote zorgen baarde. De splinterpartij uit het begin van de jaren dertig was onder leiding van de respectabele hoofdtechnicus Anton Mussert uitgegroeid tot een beweging met meer dan 50.000 leden. Robin te Slaa en Edwin Klijn, **De NSB. Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging, 1931-1935**. Boom, € 39,50.

Romeinse keizers waren alleenheersers van waarschijnlijk het succesvolste rijk uit de westerse geschiedenis. Toch konden zij dit enorme territorium lastig regeren zonder steun van de Senaat, het leger, lokale elites en het volk. Hoe presenteerden de keizers zich tegenover deze groepen en hoe probeerden zij te beantwoorden aan het beeld dat van hen bestond? Olivier Hekster, **Romeinse keizers. De macht van het imago**. Bert Bakker, € 18,95.

Verhalen over de oorlog door de eeuwen heen zoals die in brieven, dagboeken en door soldaten en anderen die er bij waren, zijn opgetekend. Bart Funnekotter, **'Ze waadden tot hun enkels in het bloed' (Ooggetuigen van de oorlog)**. Bert Bakker, € 18,95.

Nergens is de huisvrouw zo'n begrip als hier. De Hollandse huisvrouw heeft naam gemaakt met haar bezigheid, ondernemingszin, bewegingsvrijheid, huiselijkheid en vooral haar properheid. Op dit

moment werken in Nederland veel meer vrouwen in deeltijd dan elders. Houdt dat misschien verband met de sterke traditie van de Hollandse huisvrouw?

Els Kloek, **Vrouw des huizes. Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw**. Balans, € 19,95.

In september 1946 begon de Nederlandse overheid met het verwijderen van mensen met de Duitse nationaliteit uit ons land. Voor Duitsers die zich tijdens de oorlog 'oprechte vrienden van Nederland' hadden getoond, maakte de regering een uitzondering, maar bewijzen daarvan waren moeilijk te leveren. Jan Sintemaartensdijk en Ylke Nijland, **Operatie Black Tulip. De uitzetting van Duitse burgers na de oorlog**. Boom, € 19,50.

De Peloponnesische oorlog heeft diepe sporen nagelaten in het werk van Atheense toneelschrijvers als Sophokles, Aristophanes en Thucydides. Hun literatuur kan gekoppeld worden aan thema's als wraak, oorlog en democratie. Ineke Sluiter, **Meer klassieke klassiekers. Een hoorcollege over grote Griekse teksten in oorlogstijd**. Home Academy, € 34,95.

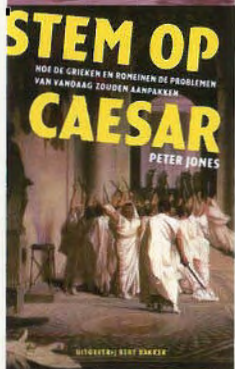
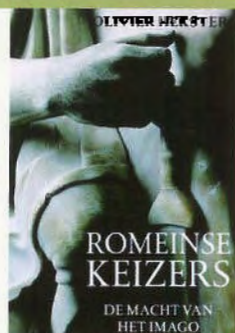
Nadat in 483 v. Chr. in Laureion een rijke zilverader was ontdekt, besloten de Atheners met de opbrengst ervan een vermoogen voor hun polis op te bouwen, waarvan ze nog lang geprofiteerd hebben. De opbrengsten van ons Slochteren zijn allang uitgegeven en verdampt. De Grieken en Romeinen zouden verrassende oplossingen hebben voor de vra-

gen van onze tijd. Een confrontatie van de antieke met de moderne wereld. Peter Jones, **Stem op Caesar. Hoe de Grieken en Romeinen de problemen van vandaag aanpakten**. Bert Bakker, € 18,95.

De Amsterdamse regent Nicolaes Witsen was een bevoegen liefhebber van wetenschap. Buiten een enorme collectie curiositeiten resulteerde dit in een encyclopedisch werk over de scheepsbouw en een kaart over 'Tartarije'. Het leverde hem de vriendschap met tsaar Peter de Grote op. Marion Peters, **De wijze koopman. Het wereldwijde onderzoek van Nicolaes Witsen (1641-1717), burgemeester en VOC-bevindhebber van Amsterdam**. Bert Bakker, € 39,95.

Lucretius, Vergilius en Ovidius en de vele andere klassieke schrijvers hebben een enorme stempel gedrukt op de Westerse cultuur. De vertalingen van Piet Schrijvers voorgedragen door Jeroen Willems, **Een stralend nieuw lied zal ik zingen**. 2cd-huisterboek. Rubinstein € 12,95.

In oktober 1940 werd Pieter Geyl, een van de belangrijkste Nederlandse historici van de twintigste eeuw, gevangen gezet door de Duitsers. Hij kwam terecht in Sint Michielsgestel, waar hij bijna de hele oorlog verbleef. Daar schreef hij zijn autobiografie, waarin hij openhartig terugblikte op zijn bestaan als historicus en op zijn privéleven. Pieter Geyl, **Ik die zo weinig in mijn verleden leef. Autobiografie 1887-1940**. Wereldbibliotheek, € 34,90.

tijdens zijn leven een fortuin opgebouwd, zo groot, dat ook menig nietsnut van deze kinderschare een onbezorgde toekomst tegemoet ging. Bettines zes jaar oudere broer Clemens bleek al snel volledig ongeschikt voor de handel, maar de grote lyrische dichter kon een leven lang op een comfortabele lijfrente rekenen. In alles wat van goede kwaliteit was handelde Peter Anton: van specerijen, koffie en thee tot haring, kaas en kolen, en ook in exclusieve luxeartikelen voor de happy few die hem daardoor entree verschaften in de hoogste kringen. Na het uitbreken van de Franse Revolutie fungeerde Bettines vader als bank van lening voor de vele adellijke Franse emigranten die aan de Rijn hoopten op een gunstige wending van het lot. Pas in 1816 kwam een gedeelte van deze verloren gewaande investeringen terug.

Mirabeau

Niet elk familielid toonde zich zo verknocht aan het Ancien Regime. Peter Antons dochter Bettine raakte geïnteresseerd in Mirabeau en kende zijn redevoeringen al als jong meisje uit haar hoofd. Van haar grootmoeder, eveneens een bewonderaarster van Mirabeaus werk, had zij een speld gekregen die zij bij het openslaan van zijn werk lukraak in de tekst moest steken. 'De macht der gewoonte is een keten die zelfs door het grootste genie slechts met veel moeite kan worden gebroken,' las zij op een dag. Haar grootmoeder vroeg zich argwanend af of zij dit niet zelf ter plekke had verzonnen. 'Nee, lieve grootmoeder, hier staat het, Mirabeau ben ik niet, maar zijn geest heb ik mij eigen gemaakt, eeuwig zal hij mij blijven vermanen mij van de macht van de gewoonte los te maken.' Tot ontzetting van menig familielid waagde Bettine zich in het vervuilde, overvolle getto van haar geboortestad Frankfurt dat in vooruitstrevend Europa een treurige faam genoot. Met een leeftijdgenoot uit het getto, door Bettine liefkozend 'Veilchen' genaamd, sloot zij vriendschap en hielp haar met huishoudelijk werk. Broer Clemens zag dit met lede ogen aan. Het was hem

Bettine in niet mis te verstane woorden om zijn standsbesef gekapitteld. 'Waarom zou ik mij verlagen wanneer ik mijn vertrouwen schenk aan een *goed mens*?' antwoordde zij, '(...) *ich glaube vielmehr, das ich zu ihr hinansteige, statt herab!*'

Frankfurter Judenhaß

Antisemitisme was kennelijk zo gewoon als de lucht die je inademde, want het is zonder meer schokkend om te lezen hoe ook een uitzonderlijk vrije rebelse geest als Bettine Brentano, inmiddels al lang volwassen, tijdens een wandeling in 1810 met haar goede vriendin

▽
Bettine Brentano

'De Brettano's bezaten een 'Weingut' dat de allure had van een palazzo'

ter ore gekomen dat zijn zuster zelfs uit de briefwisseling, die hij tot dan toe met haar had gevoerd, citeerde. 'Onze hartsgeheimen liggen zo op straat dankzij een volledig misplaatste poging tot vertrouwelijkheid met iemand van mindere stand, je maakt hiermee jezelf en mij volstrekt belachelijk,' aldus Clemens. Hij werd door

Rahel Levin (1771-1831) haar variant op de 'Frankfurter Judenhaß' de vrije loop liet, wat eventjes tot een verwijdering tussen beide vrouwen leidde. Wat zij tegen haar vriendin heeft gezegd blijft onduidelijk, maar Rahel was kennelijk diep gekwetst. Voor Bettine echter was datgene wat haar in het vuur van de conversatie was

Zo resoluut, vrijgevochten en energiek trad zij op dat menigeen haar mannelijk noemde, maar ook dat woord was ontoereikend voor de ongewoon directe verbale aanval die menige man onthutst over zich heen had laten gaan. *'Sind Sie noch ein unerfahrener Jüngling?'* had een jongeman te horen gekregen toen het gegeven antwoord Bettine kennelijk niet beviel. Ter gelegenheid van de honderdvijftigste sterfdag verscheen een biografie over Bettine Brentano van de schrijfster Sulamith Sparre. Hierin wordt uitvoerig aandacht besteed aan de achtergrond van dit ongewone gedrag. Voor de mannelijke telgen van de Brentano's was ambitie een deugd, voor de vrouwen in de familie eerder een handicap. Van meisjes werd onbesuisd gedrag hoogstens geduld tot op een zekere leeftijd. In alle rollen die Bettine in haar leven heeft gespeeld was die van het kind haar veruit de liefste, volgens Sparre, omdat juist die rol haar een bepaalde vrijheid gaf die haar in staat stelde allerlei maatschappelijke conventies te omzeilen. Als *leicht ausgefipptes Wunderkind* gedroeg

▽
Bettine

voor de hand liggende redenen voor de censuur onaan- tastbaar bleven. Zo laat zij Goethes moeder, die ze in een fictieve dialoog naar haar mening had gevraagd

'Van meisjes werd onbesuisd gedrag hoogstens geduld tot op een zekere leeftijd'

zij zich ook als veertig- of vijftigjarige niet anders dan zij in haar kindertijd deed. Toen wilde ze het liefst een circusartieste worden, staande op de ruggen van twee paarden, galopperend langs een uitzinnige schare toeschouwers. In 2009 had men Bettine volgens de biografe ongetwijfeld als een ernstig geval van ADHD beschouwd en met Ritalin behandeld. Of dit middel in haar geval effectief zou zijn geweest, staat overigens nog te bezien.

Correspondentie

De brief was Bettines meest geliefde uitdrukingsvorm. Decennia na haar dood zijn vaak sterk bewerkte versies van haar briefwisselingen uitgegeven, zoals de correspondentie met haar broer Clemens en haar vriendin Karoline von Günderode. In Bettines brieven was het persoonlijke vaak onlosmakelijk verbonden met associatief getinte bespiegelingen over de politieke situatie, waar een burger in het begin van de negentiende eeuw nog niets te zoeken had. De hedendaagse column is in feite uit de briefroman voortgekomen. Terecht is dan ook opgemerkt dat de briefroman eigenlijk bedoeld was een podium te creëren voor thema's van maatschappelijke en politieke aard, die tot dan toe taboe waren. Bettine, van kind af aan gespitst op het maximaliseren van haar vrijheid, probeerde in de briefroman allerlei meningen in de mond te leggen van personen die om

over de oorzaken van criminaliteit, eenvoudigweg antwoorden dat zij de staat zelf voor de grootste, zelfs de enige misdadiger hield. De staat was dus zelf voor de criminaliteit verantwoordelijk. 'Wat is uw ideale staat dan?' laat Bettine aan Goethes moeder vragen. 'Wat ik

1785 – Geboorte van Elisabeth (Bettine) Catharina Ludovica Magdalena op 4 april als zevende kind uit het tweede huwelijk van Peter Anton Brentano met Maximiliane von La Roche.

1807 – Ontmoeting met Goethe. Bettines grootmoeder, Sophie von La Roche, was een van Goethes jeugdliefdes.

1811 – Huwelijk met de Pruisische junker Achim von Arnim.

Ze kregen samen zeven kinderen die Bettine weinig tijd lieten voor andere bezigheden.

1831 – Plotselinge dood van Achim von Arnim.

1831- 1859 – Activiteiten op maatschappelijk en politiek gebied.

1835 – Publicatie van Bettines bekendste werk Goethes Briefwechsel mit einem Kinde.

1848 – Na de mislukte revolutie van 1848 probeerde Bettine in een doelbewuste actie met de nodige publiciteit bij de koning gratie te krijgen voor politieke gevangenen die ter dood waren veroordeeld.

1847-1859 – Correspondentie met de gebroeders Grimm, de historicus Leopold von Ranke en de filosoof Bruno Bauer.

1859 – Op 20 januari overlijdt Bettine Brentano in Berlijn als gevolg van een beroerte.

'Constantijn is heidens, want hij is Romeins'

CAUSAAL REDENEREN IN HAVO 4

Wat is het niveau van causaal redeneren van leerlingen? En hoe kan een leerling causaal redeneren in de klas ontwikkelen? Het model van Arthur Chapman diende als blauwdruk voor een havo 4-klas om leerlingen hierbij te helpen.

STAPPENPLAN ARTHUR CHAPMAN

- Begin met het verduidelijken van concepten en van de vakspecifieke woordenschat die de analyse mogelijk maken.
- Ontwikkel oefeningen waarbij leerlingen hun woordenschat kunnen gebruiken.
- Wanneer bepaalde concepten duidelijk zijn, kunnen zij gebruikt worden voor verkenning en onderzoek. Leerlingen zouden niet in de buurt van historisch materiaal mogen komen, voordat zij de nodige concepten beheersen.
- Ontwerp vragen met een open einde, die leerlingen de mogelijkheid geven om conceptuele relaties op concrete wijze te beschrijven.
- Ontwerp taken waarbij de gevolgen zeer duidelijk moeten zijn geformuleerd. Focus niet zoveel op gevolgen als op de classificatie ervan.
- Stel 'wat als-vragen' om het begrijpen van gevolgen te stimuleren. Dit is een belangrijke stap naar het evalueren en plaatsen van gevolgen in een hiërarchie.³

Leerlingen vinden het moeilijk om kritische vragen te stellen aan historische informatie, ook in relatie tot causaliteit en causaal redeneren. Een vraag in het hoofdstuk over kennismaken met geschiedenis in *Feniks*, luidt:

"Persoonlijke beweegredenen worden ook motieven genoemd. Vaak is een motief een doel dat wordt nagestreefd. Net zoals oorzaken kun je die motieven indelen in economische, politieke en religieuze motieven. Schrijf per soort motief een voorbeeld op uit de bronnen (...). Noem er ook een betreffende persoon bij."¹

Uit bovenstaande vraag blijkt niet dat het handboek een poging doet tot kritische omgang met historische informatie. Laat staan dat het een beroep doet op causaal denken en redeneren. Het is mijn overtuiging dat de ontwikkeling en stimulering van causaal redeneren bij leerlingen van groot belang is. Niet alleen leren leerlingen hiermee de eigenheid van gebeurtenissen respecteren, maar zullen zij een meer doordacht oordeel uitspreken over wanneer en waarom bepaalde verschijnselen zich voordoen.

Arthur Chapman

In 2003 schreef Arthur Chapman, docent aan het Truro College in Cornwall, een artikel over causaal redeneren in *Teaching History*. Centraal staan kennis, conceptueel bewustzijn en causaal redeneren. In zijn artikel beschrijft Chapman een stappenplan voor het aanleren van causaal redeneren. Hiervoor is conceptueel bewustzijn, het kunnen begrijpen en uitleggen van concepten, nodig.²

Door Chapmans stappenplan te verwerken in drie opdrachten wordt geprobeerd het causaal redeneren van leerlingen in havo 4 te ontwikkelen en verbeteren. Op het Candeia College werd de proef op de som genomen. Om Chapman in te voeren in de lespraktijk

Venner, J., Haperen, M. van, *Feniks havo, Overzicht van de geschiedenis* (Utrecht/Zutphen 2007) 13.

Chapman, A., 'Camels, diamonds and counterfactuals: a model for causal reasoning', in: *Teaching History*, 112 (1 September 2003) 46.

Chapman, 'Camels, diamonds and counterfactuals', 47.

Mark Beumer is historicus en docent geschiedenis en staatsinrichting. In 2008-2009 was hij werkzaam op het Candeia College te Duiven.

vijftientig stukjes tekst over onder andere: de droom van Constantijn, een opschrift van zijn overwinning en de goden op de munten tot het jaar 325. Op het antwoordblad onderscheiden leerlingen directe en indirecte oorzaken en korte- en lange-termijengevolgen in relatie tot het geloof van Constantijn. Leerlingen vinden dit een moeilijke opdracht en willen meer informatie over alle betrokken personen.

Observaties en conclusies

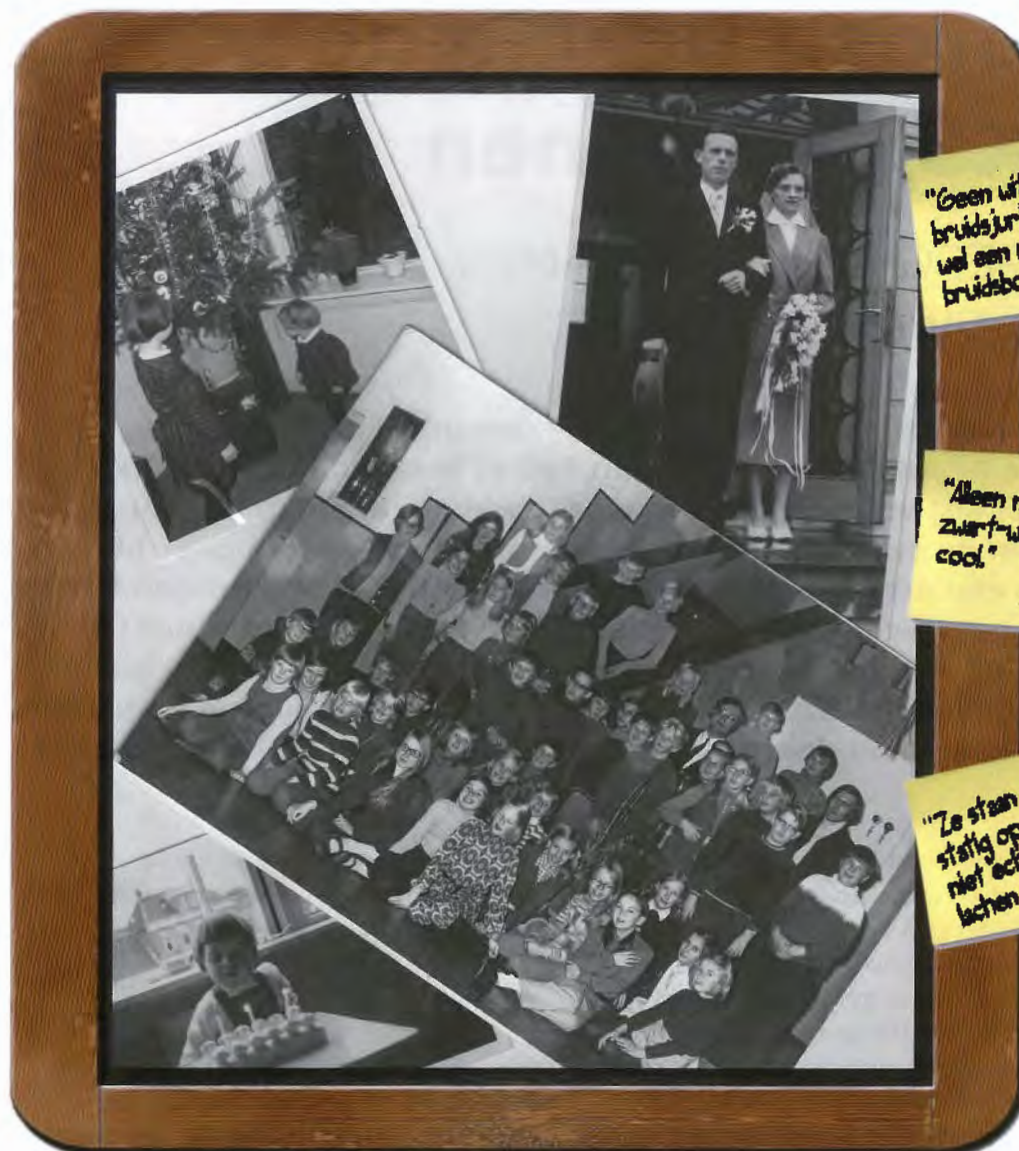
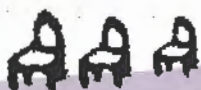
Causaal redeneren blijft moeilijk voor leerlingen. Tijdens de eerste opdracht 'Welk woord waar' werd in de uitvoering stap a maar deels gehaald, waardoor stap b niet gezet kon worden. Het is dus belangrijk om de concepten oorzaak en gevolg goed te verduidelijken. Leerlingen kunnen wel een definitie geven van oorzaken en gevolgen, maar kunnen de concepten nog onvoldoende toepassen. Hiervoor is veel voorkennis en extra materiaal nodig. De opdracht 'Het mysterie' werd beter gemaakt. Leerlingen waren in staat om de gegeven oorzaken en gevolgen te plaatsen in volgorde van belangrijkheid, waarbij deze van elkaar onderscheiden moesten worden door de onderlinge verhoudingen te analyseren (stap e). Leerlingen waren bij deze opdracht beter bekend met de context en de concepten en daarmee beter in staat een causale redenering op te zetten.

De moord op Galus Julius Caesar		
	Oorzaken	Gevolgen
1	"Ook jij, Brutus?"	
2	Caesar wordt ervan verdacht dat hij de hoofdstad wil verplaatsen naar de plek waar Troje ooit stond.	
3	Moord op Julius Caesar.	
4	Van alle kanten komen de moordenaars op hem af. Ze steken allemaal toe.	
5	De dood van tran Caesar heeft de republiek niet gered.	
6		Octavianus krijgt de titel Augustus en wordt de eerste keizer van Rome.
7	Cassius wordt gezien als een van de belangrijkste verdedigers van de republiek.	
8	Marcus Antonius en Augustus staan tegenover elkaar.	
9		Marcus Antonius zet een wraakacte op touw. De samenzweerders zijn gevlucht.

Diamant 9. Het schema met omstandigheden rondom de dood van Caesar.

LITERATUUR

- Bédarida, F., *The Social Responsibility of the Historian* (Indianapolis 1994).
- Boone, M., *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek* (Gent 2007).
- Bransford, J.D., Brown, A.L., Cocking, R. (eds.), *How People Learn. Brain, Mind, Experience, and School* (Washington 2000).
- Chapman, A., 'Camels, diamonds and counterfactuals: a model for causal reasoning', in: *Teaching History*, 112 (1 September 2003) 46-53.
- Domínguez, J., Pozo, J.I., 'Promoting the learning of causal explanations in history through different strategies', in: Voss, J.F., Carretero, M. (ed.), *Learning and reasoning in history. International review of history education* 2 (London/New York 1997) 345-346.
- Marzano, R. en Miedema, W., *Leren in vijf dimensies. Moderne didactiek voor het voortgezet onderwijs* (Assen 2007).
- Prevenier, W., Howell, M., Boone, M., *Uit goede bron. Introductie tot de historische kritiek* (Antwerpen/Apeldoorn 10^e druk 2004).
- Venner, J., Haperen, M. van, *Feniks havo. Overzicht van de geschiedenis* (Utrecht/Zutphen 2007).
- Wineburg, S., *Historical Thinking and Other Unnatural Acts. Charting the future of teaching the past* (Philadelphia 2001).

"Geen witte
bruidsjunk, maar
wel een mooi
bruidsboeket!" ☆

"Alleen maar
zwart-wit. Niet
cool."

"Ze staan er zo
statisch op en lijken
niet echt blij. Ze
lachen niet."

want ze moeten ze beschrijven en analyseren. Door de beleving (herinnering) van een klein deel van hun eigen geschiedenis en herkenning van het verleden op foto's van andere kinderen gaat de geschiedenis voor ze leven.

Nabeschouwing

Het is wel praktisch het aantal thema's beperkt te houden, maar foto's over andere onderwerpen als de eerste verjaardag, sinterklaas, kerstviering of familiefeesten zijn allemaal mogelijk. Twee lesuren vind ik het prettigst werken om veel leerlingen in staat te stellen een foto te tonen en toe te lichten.

Kinderen vinden het een leuke opdracht, omdat ze niet gewend zijn (familie)foto's nauwkeurig te

bestuderen en ineens 'onbelangrijke' details op te merken. Ze leren van hun eigen verleden!

Anny Hartgerink
Van der Capellen sg, Zwolle

U vindt deze les ook op www.vgnkleio.nl.
Daar vindt u nog veel meer lesmateriaal!
Hebt u zelf een suggestie voor een leuke les?
Stuur die dan naar redactie@vgnkleio.nl.
We zijn vooral op zoek naar leuke, tijdsbesparende tips voor het behandelen van de tien tijdvakken.

baseren hun antwoorden en de verdeling van de vragen over de stof uitsluitend op de stofomschrijving in de syllabus.

De centrale voorbespreking

De antwoorden van de examenkandidaten moeten worden beoordeeld op grond van het correctievoorschrift. Omdat de aard van het vak geschiedenis met zich meebrengt dat er altijd verschil van interpretatie mogelijk is over bepaalde antwoorden, is al sinds de beginjaren van het centrale geschiedenisexamen sprake van regiobijeenkomsten waar docenten samen varianten voor het correctiemodel bespreken. Verschillende interpretaties van vraag en antwoord komen vaak pas naar voren als de kandidaten het examen hebben gemaakt en de docenten het hebben nagekeken. Dan wordt duidelijk of er eventueel fouten in het examen zitten die door de vaststelling van de n-term¹ of door een erratum moeten worden gecorrigeerd.

De algemene opmerkingen van de voorbespreking waren dit jaar wat dubbelzinnig bij de havo: 'Moeilijkheidsgraad: redelijk te doen en over het algemeen goed na te kijken, hoewel de scores tegenvallen. Discriminerend vermogen: ook bij zwakke leerlingen dragen ijver en goede examentraining bij aan resultaat. Taalgebruik: enkele onhandigheden, over het algemeen begrijpelijk voor leerlingen. Bronnen: opnieuw wordt de wenselijkheid van regelnummering aangegeven. Drukkwaliteit: de beeldbronnen zijn niet duidelijk weergegeven.'

Waarna, na de bespreking, de notulist nog opmerkt: 'Algemeen na bespreking vragen: Bij ongeveer een derde van de vragen sluiten vraag en antwoordmodel niet op elkaar aan. Dit maakt het voor docenten lastig om de antwoorden van hun leerlingen op hun juiste waarde te schatten. Het feit dat bovenstaande adviezen door veel docenten gebruikt worden verzacht de pijn, maar maakt de situatie niet minder onwenselijk.'

In Kleio (2 en 6 2008) is uitgelegd waarom er geen regelnummers meer zijn opgenomen². Het discriminerend vermogen van het examen wordt laag ingeschat, dat wordt door de cijfers bevestigd (zie de tabel) - maar is niet lager dan de afgelopen jaren. De vragen zijn duidelijk voor de leerlingen, maar blijkt na bespreking niet meer voor alle docenten. Dat bij een derde van de vragen het antwoord niet met de vraag zou sporen blijkt niet uit het verslag per vraag.

Bij het vwo wordt opgemerkt: 'Spreiding: Ten Oorlog: goed. Gouden Eeuw: zeer weinig politiek en godsdienst; pogingen om Friesland (vr. 16) en Groningen (vr. 21) bij thema te betrekken: niet geslaagd. Niveau:

Ten Oorlog: goed. Gouden Eeuw: niet zo leuk / weinig uitdagend. Bronnen: Ten Oorlog: zeer veel; wel gevarieerd, G. E.: plaatsing in de tijd een probleem. Veel punten op het eind, leerlingen maken deze vragen minder goed.'

Het thema 'Dynamiek en stagnatie' heeft de examenmakers door de strikt economische benadering behoorlijk wat hoofdbrekens gekost. Het lijkt op grond van deze stofomschrijving makkelijker vragen te maken waarbij het antwoord meer past bij het vak economie (bijvoorbeeld: 'dat is een gevolg van vraag en aanbod'), dan bij geschiedenis. Politieke en culturele aspecten mogen alleen bevraagd worden in combinatie met de hoofdvraag van het thema, economische dynamiek en stagnatie. Het vinden van bronnen waar goede vragen bij te maken zijn, is voor dit thema veel en veel moeilijker dan voor 'Ten Oorlog'. Voor tekstbronnen moeten de vragenmakers soms archiefonderzoek doen. Er is geen sprake geweest van 'pogingen Friesland en Groningen bij het thema te betrekken', zeker niet in de genoemde vragen. Vraag 16 gaat over gecommercialiseerde landbouw ('toevallig' in Hennaarderadeel - inderdaad met een a), vraag 21 gaat niet over Groningen maar over gewestelijk particularisme in de Republiek.

Uit de toets- en itemanalyse blijkt niet dat op de laatste vragen slechter is gescoord. Integendeel, de laatste vragen zijn heel redelijk gemaakt, want die hadden een p-waarde van (vraag 25) 73, (vraag 26) 55, (vraag 27) 64.

De bespreking per vraag bij zowel havo als vwo was niet altijd even zorgvuldig. Er is bij het zoeken naar alternatieve antwoorden nergens verwezen naar vakwetenschappelijke literatuur. Bij sommige vragen is gesteld dat het correctievoorschrift 'foutief' was zonder vakinhoudelijke argumentatie. Terwijl dat, volgens de algemene regels uit het correctievoorschrift, wel zou moeten (zie hiervoor www.vgnkleio.nl).

Overlapvragen

Vraag 6 (de foto van Roger Fenton) was een vraag in zowel in het havo als het vwo-examen. De havoisten scoorden hierop iets lager dan hun gemiddelde (p=54), de vwo-ers scoorden iets boven hun gemiddelde (p=66)³. Bij de voorbespreking werd opgemerkt dat de toelichting bij de foto verwarrend zou zijn. Er werd zelfs gesteld dat de toelichting niet nodig was, en de kandidaten op een verkeerd been werden gezet. Maar: elke foto kan, zoals elke bron, niet zonder toelichting gebruikt worden. Maker, context, datering, maar ook de

De n-term wordt na analyse van de Wolf gegevens na het examen vastgesteld door de uitkomst van het examen te vergelijken met een referentie-examen, waarbij een percentage onvoldoende en een gemiddeld cijfer zijn vastgelegd.

Dit houdt verband met het nut ervan: in geen enkele vraag wordt een citaat of verwijzing naar regelnummers gevraagd of gebruikt, het is dus niet nodig. Bovendien maken regelnummers voor dyslectische kandidaten de tekst ontoegankelijker.

bron 2

Een foto van Roger Fenton van Britse troepen in het voorjaar van 1855 in warme winterkleding. Het grootste deel van de warme kleding kwam te laat aan om tijdens de bittere kou van de winter gedragen te kunnen worden. Op de foto poseren de soldaten later, in warm weer, in de warme kleding

Over het bijschrift bij deze foto kwamen veel opmerkingen.

TABEL 1
DE GEGEVENS VAN DE TOETS- EN ITEMANALYSE 2009

Schooltype/Leerweg	VWO	HAVO	HAVO
Soort examen	CSE	CSE	CSE
Vaknaam	geschiedenis	geschiedenis	geschiedenis nieuwe stijl
Totaal aantal VO-kandidaten	19992	31718	662
Steekproefgrootte	2378	2290	618
Aantal vragen	27	30	24
P'-waarde totale steekproef	0,64	0,55	0,62
P'-waarde, alleen jongens	0,65	0,56	0,62
P'-waarde, alleen meisjes	0,64	0,54	0,61
Maximumscore	77	76	75
Gemiddelde score	49,3	41,7	46,2
Normeringsterm	0,3	1,3	0,6
Gemiddeld cijfer	6,1	6,2	6,1
Percentage onvoldoendes (<5.5)	28	25	24
Standaardafwijking	9,0	9,5	8,3
Betrouwbaarheid (asyp. GLB)	0,77	0,80	0,75
Standaardmeetfout	4,3	4,3	4,2

Bron: www.dto.nl

wordt opgevoerd onder de titel *The remains of the day*. Je krijgt dan te zien waar er iets interessants is geweest en gasten die komen vertellen. Een aantal studenten gaat onder de naam Jackal, zoals de jakhalzen op televisie, eigen filmopnamen maken. Dat moet dan de aftrap voor de avond worden.

's Avonds zullen er in diverse musea activiteiten georganiseerd worden, zoals bijvoorbeeld muziekwitvoeringen. Ook komt er een filmprogramma door de gezamenlijke culturele instituten in Amsterdam en misschien ook in het land in samenwerking met de Vereniging voor Geschiedenis van Beeld en Geluid waarin de grote klassieke historische speelfilms uit de deelnemende landen zullen worden vertoond. Alles bij elkaar is het een extra week van de geschiedenis met een internationaal tintje.

Verder doen we nog wat culturele dingen in de openings- en slotsessie van het congres. Ook leek mij dit voor leraren bij uitstek een goede gebeurtenis om naar toe te gaan. Om met eigen ogen te zien wat er gebeurt in die wetenschappelijke historische wereld. Daarom leent het zich ook voor een certificaat dat aan de deelnemende docenten uitgereikt wordt.'

Uit de schaduw van De Jong

'Uiteindelijk ben ik onlosmakelijk met de oorlog verbonden geraakt door mijn oratie in 1983. Aan de ene kant kun je zeggen dat het geen toeval is, aan de andere kant is het heel triviaal. Je wordt benoemd als hoogleraar. Hopelijk gebeurt dat op meer dan een soort visioen dat aangaf dat ik iets met de Tweede Wereldoorlog zou gaan doen. Bij de benoeming hoort dan een oratie. Die hoefde helemaal niet over de oorlog te gaan en in mijn werk was het op dat moment ook niet zo'n groot thema. Maar goed, de oratie is een ingewikkeld genre. Je wordt geacht je vakgenoten iets te laten horen dat er mag wezen en dat bij voorkeur een beetje programmatisch is. Tegelijk is het ook bedoeld voor je collega's die geen historici zijn en luistert de hele familie en vriendengroep mee. Voor dat publiek zou de oorlog wel een geschikt onderwerp zijn.

Je had toen de enorm dominante positie van Lou de Jong. Daar had iedereen grote bewondering voor, maar we dachten ook dat het misschien anders kon. Heel duidelijk kun je dat zien in het onderwijs dat ik, en anderen met wie ik hierover sprak, gaf: dat je je als historicus afstandelijk behoort op te stellen, dat je onpartijdige geschiedschrijving moet doen, enzovoorts. Nou, alles wat De Jong over de oorlog deed, maar ook anderen die erover schreven, was zeer betrokken en zeer partijdig.

Toch heeft hij fenomenaal werk geleverd. Door de manier waarop hij het heeft gedaan, is het ook aansprekend voor een veel groter publiek dan wij vakgenoten normaal gesproken aan kunnen. Ik ben zelf wel bij die serie *De Oorlog* betrokken geweest die dan telkens weer een miljoen kijkers wist te trekken, maar dat is meer de verdienste van een ander soort professionals. Ik ben daar zeer serieus genomen als adviseur, maar ik ben niet de maker van die programma's. Dat is een vak apart. En het mooie van De Jong is dat hij dat beiden

'We delen alleen geen medailles uit'

verstond, want hoewel voor een groot publiek, hoef je aan de wetenschappelijkheid niet te twifelen.'

Was uw vader nog in leven toen u uw oratie hield?

'Nee, mijn vader is zes weken voor mijn oratie overleden. Hij heeft de drukproeven nog gezien. Achteraf ben ik altijd verbaasd dat ik niet veel meer over die zaken heb gesproken, maar je bent toch altijd met andere dingen bezig. Hij was wel heel open over de familiegeschiedenis. Als we iets vroegen, kregen we gewoon antwoord en waren al vroeg op de hoogte van het oorlogsverleden van de familie.

erin te krijgen. In de eerste aflevering kun je dat vrij goed zien aan de hand van drie elementen. Ten eerste de poging om uit te leggen wat er aantrekkelijk aan het nationaalsocialisme was. Goed laten zien dat die begeestering van binnenuit komt.

'Over 20 jaar herdenken we nog steeds de oorlog'

Daarnaast het idee van de Europese burgeroorlogen. Dat is niet erg gebruikelijk in het vak en daar heb ik de nodige kritiek op gekregen. Maar ik wilde laten zien dat in Europa met al die variaties aan politieke constellaties de parlementaire democratie nog heel erg nieuw was en er bijzonder slecht voor stond. In de ogen van veel mensen maakten de democraten er een potje van. Daar stonden twee inhoudelijk totaal verschillende utopische bewegingen tegenover die een zuigkracht op de grote massa's uitoefenden. De serie is gemaakt voor volwassenen met de gedachte

dat ook havo en vwo leerlingen in de bovenbouw er iets mee konden. Voor de lagere groepen is er die kinderserie gemaakt, maar daar ben ik verder niet bij betrokken geweest. Op de conferentie van de VGN in november heb ik gesproken en wat beelden laten zien. Daar was men wel van oordeel dat ze er mee uit de voeten konden. Je moet misschien ook niet de hele serie laten zien, maar stukjes eruit pikken. Daar is de serie zeer geschikt voor.

Herdenken we de oorlog over twintig jaar nog?

'Ja hoor. Tenzij er zo verschrikkelijk veel overheen gekomen is. Een catastrofe die vergelijkbaar is met de oorlog. Zelfs dan is er nog kans dat het blijft. Het vormt een grondslag voor de morele standpunten in onze samenleving. Van de Eerste Wereldoorlog is niemand meer in leven, maar ze marcheren op 11 november nog ieder jaar in Frankrijk en Engeland. In Nederland is de Opstand tot halverwege de twintigste eeuw het referentiekader is geweest.'

21st International
Congress of Historical
Sciences
22 - 28 augustus 2010
in Amsterdam
www.ichs2010.org

Ben jij goed in het stellen van de juiste vragen?

Ben jij een creatieve en vakbekwame docent, die graag met de vakinhoud bezig wil zijn, dan is meewerken aan de constructie van de centrale examens misschien wel iets voor jou.

Cito zoekt docenten of oud-docenten die vanaf 1 augustus 2010 enkele uren per week beschikbaar zijn voor de constructie van de volgende examens:

vmbo geschiedenis KB/GL/TL

havo/vwo geschiedenis, geschiedenis pilot

Je werkt mee aan de productie van de centrale examens. Dit werk kun je grotendeels thuis doen. Je bent als docent werkzaam of werkzaam geweest in het schooltype waarvoor het examen wordt gemaakt en hebt ervaring met examenklassen. Je beschikt over gedegen vak kennis en hebt ervaring met Word. Docenten die meewerken aan een schoolboekmethode, komen niet in aanmerking voor de genoemde werkzaamheden. Voor de werkzaamheden wordt een passende vergoeding gegeven.

Wil je meer weten? Kijk dan op www.cito.nl of neem contact op met Henny Roseboom of Saskia Schekkerman op telefoonnummer (026) 352 15 44 (maandag, dinsdag, donderdag).

Schrijf je reactie met korte motivering en curriculum vitae vóór 17 maart 2010 zenden aan Cito t.a.v. mevrouw H. Roseboom, postbus 1034, 6801 MG Arnhem

www.cito.nl

zeker weten

en onzekere Marloek geloofwaardig neer te zetten. Problemen deden zich tijdens de opnames genoeg voor. 'Oek staat met een stralend gebit op de film, maar de zevenjarige Niels Stevens, die de rol van Oek speelt, wisselde gedurende de opnames beide voortanden. Een groot gat is niet op te lossen met grimeren, dus kreeg hij van de tandarts twee neptanden ingeplakt. Leuk was dat niet voor Niels,' vertelde Greet Beerman. Historisch gezien is het neolithi-

wat geheimzinnig, maar toch vooral spannend. Voor volwassenen bevat de film zo nu en dan wat verrassende effecten en humoristische situaties die de kinderen niet doorhebben. Door de vele tijdsprongen is het voor sommige kinderen moeilijk om het verhaal te volgen.

Hunebedcentrum

Grenzend aan het Hunebedcentrum ligt D27, het grootste hunebed van Nederland. D27 is inmiddels bij alle docenten

het Hunebedcentrum volgen om verschillende aspecten van de geschiedenis van het Trechterbekervolk en de hunebedden te ontdekken. De tentoonstelling laat de bezoeker ervaren hoe de hunebedbouwers leefden en woonden.

Behalve het kenniscentrum en een archeologisch monument beschikt het Hunebedcentrum over een educatief erf met een steentijdhuis en een neolithische tuin (in aanbouw). Het steentijdhuis staat op palen en is

'Kinderen vinden de film spannend. Ze komen rechtstreeks in contact met het verleden'

cum correct verfilmd wat betreft kleding, huisvesting, werktuigen en middelen van bestaan. Maar niet alles is in de eenentwintigste eeuw mogelijk. 'De speurtocht naar een 'oeros' was niet gemakkelijk. Uiteindelijk ben ik terechtgekomen bij de enorme stier van Henk Lodewijks uit Mantinge met de fraaie naam 'Exception'. Maar de stier moest ook nog rennen! Met veel armezwaai en rare geluiden is dat baas Lodewijks gelukt. Exception sloeg op hol, maar was eigenlijk meer verbaasd dan werkelijk geschrokken,' aldus Beerman.

De reacties op de film zijn overwegend positief. Kinderen komen door hun beleving rechtstreeks in contact met het verleden, de zogenaamde historische sensatie. Ze vinden de film soms

geschiedenis bekend, want het vormt het eerste icoontje op het affiche van de canon van Nederland. Dit hunebed kent een rijke geschiedenis die in het Hunebedcentrum wordt weergegeven en is uitgebreid met de geschiedenis van de Trechterbekercultuur.

Een uitstapje naar het Hunebedcentrum is de moeite waard. De bezoeker krijgt een introductiefilmpje te zien over het smelten van de ijskappen ongeveer 80.000 jaar geleden, het nieuw ontstane landschap met daarin de achtergebleven rotblokken en het leven van de hunebedbouwers. Bij de film onthrekt een gesproken toelichting maar de prachtige beelden spreken voor zich, de toeschouwer 'kruip' als het ware in de film. Na de introductie kan de bezoeker de wandelroute door

aan de hand van archeologisch onderzoek nagebouwd. De bezoeker wordt uitgenodigd tot experimentele archeologische activiteiten die bepaalde delen van het prehistorisch leven reconstrueren, zoals voeding en gereedschap.

Hebt u belangstelling voor de film, neem dan contact op met het Hunebedcentrum.

Voor het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs heeft de educatieve dienst verschillende lesprogramma's opgezet. Op verzoek en in overleg kan een onderwijsprogramma 'op maat' worden opgesteld. Raadpleeg de website voor informatie en het uitgebreide documentatiemateriaal dat het Hunebedcentrum heeft ontwikkeld.

www.hunebedcentrum.nl

beeld van het gereformeerde Zeeuwse leven. Inderdaad heeft Julia het in haar dorpsgemeenschap niet makkelijk als ongehuwde moeder. Ze wordt door de hele film heen met de nek aangekeken. Tijdens een dorpsfeest wordt Julia onder het dansen toegesist dat ze een hoer is. Thuis negeert haar vader Julia en het kind. Moeder sluit zich wat onwillig aan bij het standpunt vader, waardoor Julia's zus haar enige steun en toeverlaat in dit leven lijkt te zijn.

De Storm lijkt alle drama in zich te hebben die de waterlanders bij de bioscoopbezoekster heeft afgedwongen: een moeder op zoek naar haar verdwenen kind, familieleden die omkomen in het watergeweld, ontluikende liefde in een stressvolle situatie en pijnlijke herenigingen zorgen ervoor dat '1953' de massa bereikt. Binnen een maand heeft de film dan ook meer dan 400.000 bezoekers naar de bioscoopzalen in Nederland getrokken. Sombogaart, die eerder 'historische producties' als *Kruistocht in Spijkerbroek* en *De Tweeling* regisseerde, wilde de watersnoodramp onder het publiek brengen tijdens deze periode van grote belangstelling voor de vaderlandse geschiedenis. Net als zijn andere producties is *De Storm*

dens haar zoektocht in 110 minuten door het verhaal. In die tijd wordt het karakter van een samenleving neergezet en persoonlijk drama uitvergroot. De tijd lijkt te kort te zijn om recht te doen aan alle aspecten, waardoor het verhaal van de watersnoodramp niet sterk in beeld wordt gebracht. De focus is op het drama komen te liggen en *De Storm* heeft het karakter gekregen van een rampenfilm.

Patat vreten op de maat van popmuziek

Het gezins- en gemeenschapsleven in de beginscènes van *De Storm* steken scherp af tegen het beeld dat Jan Terlouw van de jaren zeventig schetst in zijn historische roman *Oosterschelde windkracht 10*. In een fragment beschrijft Terlouw een discussie over de Deltawerken tussen vader, dochter en schoonzoon. Vader Strijen claimt dat de jeugd is losgeslagen met de komst van de Deltawerken. Er zijn geen belèmmingen meer om zich aan het ouderlijk gezag te onttrekken. Henk, de schoonzoon is het niet met hem eens. Hij zegt: "De jeugd in Zeeland is veranderd net zoals de jeugd in heel Nederland veranderd is. Dat komt door de verhoogde welvaart of de televisie of weet ik veel... niet doordat je

'Je moet niet denken dat ik tegen de Deltawerken ben,' zegt Strijen. 'het is in ieder geval veilig en dat is voor de Zuidhollandse eilanden en Zeeland het belangrijkste'. Valeer [de zoon van Piet] heeft nauwelijks naar het gesprek geluisterd. Als hij de laatste zinnen hoort flapt hij eruit: 'Dat vind ik nou het ónbangrijkste. Als er niet af en toe

'De Storm heeft het karakter heeft gekregen van een rampenfilm'

eens een Zeeuw verzuipt is Zeeland Zeeland niet meer."

De Storm kent niet alleen aangrijpingspunten om de strijd tegen het water en de totstandkoming van de Deltawerken in de klas te behandelen. Ook de sociaal-culturele omstandigheden vormen een aangrijpingspunt om in het tijdvak van televisie en computer aandacht aan de film te besteden: de kleding van de acteurs, de verhoudingen tussen man en vrouw, de rol van de kerk in de gemeenschap en de stand van de welvaart (het wel of niet aanwezig zijn van auto's en telefoons als men wil vluchten of hulp wil inschakelen) zijn goed in de verschillende scènes te herkennen. Door de focus op Julia als buitenstaander wordt het beeld van sociale omgang echter wel tot in het karikaturale doorgetrokken. Zo kan de kijker samen met Aldo verrast worden wanneer hij de verwensing 'communist' toegebeten krijgt, als hij bij de gemeenschap een bordje soep afdwingt voor de outcast Julia.

Fragment uit Jan Terlouw, *Oosterschelde windkracht 10*, in: Ad Zuiderent, *Na de watersnood. Schrijvers en dichters en de ramp van 1953* (Amsterdam 2003).

'Als niet af en toe een Zeeuw verzuipt, is Zeeland Zeeland niet meer'

gebaseerd op een historische roman. Rik Launspach's boek *1953* vormt de basis van Julia's belevenissen. Met zevenmijlslaarzen stapt Julia tij-

wat makkelijker of wat moeilijker een eiland op- of af gaat. (...) Door de geest van de tijd. Die stoort zich niet aan bruggen of zeearmen.'

Om verder te lezen
Rik Launspach, *1953*
(Amsterdam 2009)

beperking waar mogelijk, en het bevorderen van verbanden tussen kenmerkende aspecten zonder over de aard van die verbanden iets te zeggen. De syllabuscommissie doet met deze aanbevelingen geen uitspraak over de uiteindelijke haalbaarheid van centrale toetsing van "oriëntatiekennis".

Nog voor de syllabuscommissie haar werk begon, zijn er door vier uitgeverijen geschiedenis-methoden op de markt gebracht die de schijn van overladenheid in zich dragen. Het is dus van belang dat de docenten en kandidaten ervan op de hoogte zijn dat het centraal examen van een beperkte hoeveelheid leerstof uitgaat en niet van de leerstof in schoolboeken die zich uitstrekt van koft tot koft.

In 2009 publiceerde het SLO (Albert van der Kaap) de uitlag van een enquête gehouden onder Tweede Fase-docenten. Enkele citaten uit de conclusies:

'Een kleine meerderheid van de docenten geeft aan tevreden tot zeer tevreden te zijn over het nieuwe programma. Wel wordt tijdgebrek, met name op de havo, door veel docenten genoemd als belangrijk knelpunt. Tegelijkertijd geeft echter ook ongeveer een even groot percentage aan niets te zien in invoering van de oriëntatiekennis als onderwerp voor het centraal examen. Velen vrezen een gebrek aan diepgang op het examen.'

In het algemeen kan gezegd worden dat een kleine meerderheid van de docenten tevreden tot zeer tevreden is over het nieuwe examenpro-

gramma. Opvallend is dat de tevredenheid over de verschillende onderdelen groter is. Zo geeft 70% van de docenten aan tevreden tot zeer tevreden te zijn over het onderdeel oriëntatiekennis. Ook over de thema's (73%) en het domein Geschiedenis van de democratie en de rechtsstaat (72%) is een grote meerderheid tevreden.

Knelpunten

Wat zijn de belangrijkste knelpunten die docenten ervaren na zo'n anderhalf jaar met het nieuwe programma te heb-

ben gewerkt? De belangrijkste klacht is de overladenheid van het programma op met name de havo. Bijna negen van de tien docenten zijn van mening dat er op de havo te weinig tijd is om alle tijdvakken naar behoren te kunnen behandelen. Zoals verwacht ervaren docenten op het vwo veel minder tijdsdruk, al geeft nog altijd ruim 40% aan die toch wel degelijk te voelen. Deze conclusie sluit goed aan bij de opmerkingen vanuit de syllabuscommissie over overladenheid bij de gebruikte geschiedenismethodes.

BRONNEN

- Rapport pilotproject CHMV-examen geschiedenis havo: www.ivgd.nl/www/examen/rapport_pilotproject.htm
- De SLO enquête van Albert van der Kaap: www.slo.nl/voortgezet/tweedefase/vakken/geschiedenis/
- Het rapport van de syllabuscommissie: www.cve.nl/, klik op 'documentatie', vervolgens op 'syllabi' en dan op 'geschiedenis'

UW MENING GEVRAAGD!

Dit schooljaar doen de vwo-leerlingen van de pilotscholen eindexamen volgens de opzet van het nieuwe CE, dus over domein B. De evaluatie van dit examen zal mede van invloed zijn op de toekomst van het CE geschiedenis. Maar de VGN wil ook graag weten hoe de docenten die met het nieuwe examenprogramma werken over de toekomst van het CE denken. Welk domein/domeinen hebben de voorkeur als stof voor het CE, is er een voorkeur voor een verschil tussen havo en vwo en zo ja, hoe moet dat verschil vorm krijgen? Daarnaast willen we graag weten welke plus- en minpunten docenten na een paar jaar werken met het nieuwe programma ervaren hebben.

Om over deze vragen duidelijkheid te krijgen wil de VGN op korte termijn een veldraadpleging houden. Een grote respons van u stelt de VGN in staat om naar de besluitvormende instanties een krachtig geluid uit het werkveld, van u dus, te laten horen. U wordt hierover via de site en de nieuwsbrief geïnformeerd, houdt u deze dus in de gaten. Wij danken u bij voorbaat voor uw medewerking.

Het bestuur van de VGN

ontzuiling voorbij strijdt de omroep voor een grotere vrijheid. In de jaren zestig en zeventig blijkt de studio in Hilversum niet ongevoelig voor de democratisering die gaande is. Gewone mensen komen steeds meer aan het woord, terwijl de televisie zich als medium ook verder ontwikkelt en eigen wetten gaat kennen. Eind jaren tachtig, begin jaren negentig zijn het Van Dam en Keur die de VARA min of meer opnieuw uitvinden.

Nog even over Frits Bom. In de periode van het conflict nam uitgerekend *De Telegraaf* het op voor Van Dam. In het belang van de consument nam hij immers het juiste besluit. Opvallend een voorman van de publieke omroep, ooit aanstormend politiek talent onder Joop den Uyl en dan een steuntje in de rug van *De Telegraaf*? Mariette Wolf noemt het niet in *Het geheim van De Telegraaf* (met een dikke stempel *Exclusief!* midden op de omslag). Ook zij had bij het schrijven van de geschiedenis van de krant een overvloed aan materiaal. Door vanaf de oprichting in 1893 iedere tiende jaargang aan een grondige inhoudsanalyse te onderwerpen en die gegevens aan te vullen met kennis over de samenstelling van de redactie en de bedrijfsvoering schetst Wolf op een schitterende wijze de journalistieke cultuur van *De Telegraaf*.

Meest journalistieke krant?

De kwestie Bom – Van Dam viel er waarschijnlijk niet buiten en is ook niet bepalend voor de koers van *De Telegraaf*. De reactie erop laat wel iets van het geheim van *De Telegraaf*

zien. Kwam Van Dam op voor de belangen van de consument, Sjunol Paradijs wil met omroep Wakker Nederland opkomen voor de hardwerkende middengroepen, de ruggengraaf van onze maatschappij. En is al sinds de jaren dertig zo, toen de krant zijn koers van progressief liberaal veranderde en een rechtse inlag kreeg, gericht op de massa van de 'kleurloze middenstof', zoals Holdert (nee, niet Hakkie die fout was...) zijn lezers omschreef.

De Telegraaf wil toegankelijk zijn voor een groot en divers publiek. Niet zuilgebonden, los van alle journalistieke mores die bij het verzuilde Nederland gebruikelijk waren en nadrukkelijk levend naar Angelsaksisch voorbeeld. Misdaad, sport, entertainment en *human interest* vullen de kolommen die moderner voorgegeven zijn dan alle andere kranten in Nederland. Experimenten met typografie, foto- en kleurgebruik, chocoladeletters op de voorpagina maken een vette krant die aanslaat bij het gewone lezer. Wat dat betreft is het jammer dat het onderzoek van Wolf in 1993 stopt. Juist ook voor de meer recente periode in de mediageschiedenis is de ontwikkeling van de krant tot de multimediale Telegraaf Media Groep (websites als GeenStijl of Speurders en radiostations SkyRadio, Radio Veronica en Classic FM en de puzzelboekjes van Denksport). Als het om moderne bedrijfsvoering gaat, of de introductie van nieuwe genres en technieken, is *De Telegraaf* misschien wel de meest journalistieke krant van Nederland.

Thermometer

Toch heeft de krant dat imago niet. Wolf haalt het bekende citaat van Jan Blokker aan: 'Geen krant heeft de thermometer zo diep in de billen van de samenleving als de Telegraaf.' De emotionele betrokkenheid bij onderwerpen, de soms stevige stellingname, de campagnes rond verkiezingstijd en de zichtbaar commerciële inslag maken de krant lang niet bij iedereen geliefd. En dan waren er ook steeds van die ongewone eigenaren: van jonkheer Tindal die zijn fortuin verliest als hij denkt geneeskrachtig water te hebben ontdekt, krantenmagnaat Holdert en zijn zoon Hakkie die de krant eind 1944 door de Duitsers laat overnemen. Ook dat geheim van *De Telegraaf* ontrafelt Wolf op nuchtere wijze. Wolf: 'Schurken en helden, opportunisten, spijtpotanten, struisvogels en alles wat zich daartussen bevindt, ze zijn allemaal terug te vinden op de Telegraafredactie. Het kleurenspectrum dat zich gedurende de bezetting in de Nederlandse samenleving openbaart, manifesteert zich in evenveel schakeringen in de journalistieke wereld, *De Telegraaf* niet uitgezonderd.'

Beide boeken verdienen een plekje in de schoolbibliotheek. Het zijn lijvige studies, maar lenen zich prima voor de bestudering van deelonderwerpen. Zowel Wijffes als Wolf schrijven toegankelijk. De onderwerpen die aan bod komen geven een goed beeld van de grote ontwikkelingen in Nederland in de twintigste eeuw, maar vooral hoe deze doorwerken en concreet terug te vinden zijn op de radio, televisie of in de krant.

AD VAN LIEMPT, DE OORLOG

(BALANS: AMSTERDAM 2009) 501 BLZ., € 29,95.

In 1988 verscheen het laatste deel van *Het Koninkrijk der Nederlanden tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Loe de Jong's levenswerk was af en daarmee leek het overzichtswerk over ons land in die oorlog geschreven. Toch bleef in de daarop volgende jaren het aantal publicaties over 'de oorlog' alleen maar groeien. 'Houdt het dan nooit op!', zou je met Carice van Houten in Zwartboek kunnen uitroepen. Het antwoord moet natuurlijk 'nee' zijn, want iedere generatie historici stelt haar eigen vragen aan het verleden. En ondertussen stapelt de berg boeken tegen het monument van De Jong zich maar op. In die overvloed van boeken over inmiddels ieder aspect van de strijd, de bezetting, de vervolging en het verzet verscheen verleden jaar een nieuw overzichtswerk. *De Oorlog* is met medewerking van Hans Blom tot stand gekomen en gebaseerd op de gelijknamige televisieserie die het afgelopen najaar door de NPS is uitgezonden. Ook *Het Koninkrijk der Nederlanden* ging vergezeld van een televisieserie, die in bewerkte versie aan het begin van de jaren negentig nog eens is herhaald. Maar daar houdt de overeenkomst tussen het werk van De Jong en Van Liempt wel op. Wat meteen opvalt aan het nieuwe overzichtswerk is zijn beknoptheid. Had De Jong nog dertien delen - vaak in meerdere banden zelfs - nodig, dan doet Van Liempt het in één boek met negen hoofdstukken. Iedere aflevering uit de tele-

visieserie krijgt een hoofdstuk om achtergronden nader toe te lichten. Daarnaast ontbreekt de moralistische toon van De Jong; het boek is niet geschreven om aan te tonen wat er allemaal fout is gegaan. Er is sinds 1988 - ik schreef het al - veel onderzoek verricht. Met name economisch-historici zijn tot nieuwe inzichten gekomen. Zo moet de voorstelling van een door de bezetter van meet af aan geplunderd land met een daardoor almaar teruglopende levensstandaard behoorlijk bijgesteld worden. In feite bloeide de economie in de eerste oorlogsjaren op met volledige werkgelegenheid en een goed gevulde orderportefeuille voor het bedrijfsleven. Duitse soldaten waren, op basis van het zogenaamde *schlepper-las* mochten ze zoveel op verlof naar huis nemen als ze konden dragen of slepen, de ideale klanten voor de middenstand en de industrie draaide volop voor de *Wehrmacht*. Zolang de bedrijven beschikten over voldoende voorraden - die voorraden waren op last van de Nederlandse overheid al vóór de oorlog aangelegd - en de Duitsers betaalden, was er niets aan de hand. Seyss-Inquart had er voor gekozen om de nazificatie van ons land geleidelijk te laten verlopen. Daar paste voornamelijk geen brute plunderpartijen bij. En de Nederlandse ambtelijke top wilde koste wat kost vermijden dat grote aantallen Nederlandse mannen in Duitsland te werk werden gesteld; dan konden ze maar beter in Nederland voor

de Duitsers werken. En zo marcheerde de *Wehrmacht* door Europa in laarzen die in Nederland gemaakt waren en kregen de soldaten van Rommels *Afrika-korps* door Droste geleverde 'tropen-chocolade'.

In feite aten de Nederlanders in die eerste oorlogsjaren gezonder dan in de jaren ervoor: de schaarste aan vet en boter, en de distributie zorgden voor een betere en evenwichtigere samenstelling van hun dagelijks menu. Maar vanaf 1942 zou dat gaan veranderen. Zoals ook zou blijken dat al die Duitse aankopen in Nederlandse winkels voor een deel, met de zogenaamde *kreditscheins*, uit de Nederlandse schatkist betaald moesten worden.

Het einde van de bezetting werd gekenmerkt door groeiende en steeds erger wordende tekorten en armoede, en dwangarbeid in Duitsland. Met als dieptepunt de honger in de laatste oorlogswinter in de grote steden van het westen van het land. Dit beeld van de Hongerwinter is vervolgens de kijk op het dagelijkse leven in de hele oorlog in het land gaan bepalen. Van Liempt brengt hier belangrijke nuanceringen bij aan, zoals hij dat ook doet bij tal van andere aspecten van 'de oorlog'.

Hans Pols

MENNO TAMMINGA, DE UITVERKOOP VAN NEDERLAND.

(PROMETHEUS/NRC-BOEKEN: AMSTERDAM, 2008) 269 blz., € 19,90.

FRISO WIELENGA, NEDERLAND IN DE TWINTIGSTE EEUW.

(BOON: AMSTERDAM 2009) 368 blz., € 29,50.

Menno Tamminga, journalist bij *NRC Handelsblad*, heeft onder de intrigerende titel *De uitverkoop van Nederland* een boek geschreven over hoe steeds meer Nederlandse bedrijven in buitenlandse handen belanden. Aandeelhouders en topmanagers worden hier beter van, maar wat gaan wij, de Nederlandse burgers, hiervan merken? Hoe schadelijk is deze uitverkoop? Onze bedrijven zijn onze bedrijven niet meer, er is minder feeling met Nederlandse consumenten, werknemers, studenten en met de nationale politiek. En die politiek, op haar beurt, heeft onvoldoende maatregelen genomen om de uitverkoop tegen te houden. Geen economisch nationalisme zoals in Frankrijk, maar juist openstaan voor buitenlandse investeerders, zoals de Britten. Maar waar die overnames nog getoetst hadden kunnen worden op het publieke belang, heeft de Nederlandse regering zo'n toetsing van de hand gewezen als zijnde schadelijk voor ons 'open Nederlandse vestigingsklimaat'. Deze economische politiek heeft weinig op met een eigen Nederlandse

identiteit. Een identiteit die nu juist hoog op de binnenlandse politieke agenda staat! Voor wie nog eens helder na wil lezen hoe wij aan het worstelen zijn met onze identiteit, is het overzichtswerk van Friso Wielenga een uitkomst. Een helder overzicht van de binnenlandse en buitenlandse politiek vanaf de late negentiende eeuw tot aan de kabinetten Balkenende en het omgaan met onze multiculturele samenleving. Deze politieke geschiedenis van Nederland werd oorspronkelijk voor een Duits publiek geschreven en is juist daarom heel verhelderend. Duidelijk maar niet heel erg prikkelend, in tegenstelling tot Tamminga, die juist probeert. Die als antwoord op de vraag waarom wij zo zorgeloos reageren op tien jaar uitverkoop, de stelling poneert dat handel nu eenmaal handel is. Zaken zijn zaken, zoals Marten Toonder al aangaf. De Nederlandse handelsgeest, gesteund door een liberale ideologie zorgt voor een klimaat waar beleggers het voor het zeggen hebben en waar de rol van de overheid is beperkt. Een overheid die blijkbaar de ernst van de uitverkoop

niet inziet en die niet wordt gecorrigeerd door het parlement. De Tweede Kamer laat alleen van zich horen als het om topbeloningen gaat, maar gaat een inhoudelijke discussie over onze economisch politiek uit de weg. Zo wordt de kloof tussen bedrijfsleven en politiek steeds groter en wordt er praktisch niet gereageerd op de verkoop van ABN Amro, Stork of HEMA. Tamminga geeft een helder verslag van de verkoop van ABN Amro, hij was bij het Oranje-seminair op het ministerie van Financiën en hij heeft aan het slot van zijn boek ook nog eens twee adviezen aan de regering. Kortom, een mooie en heldere beschrijving van de overnamegolf van de afgelopen jaren en de gevolgen daarvan.

Jos Trippenzee

HUGH KENNEDY, DE GROTE ARABISCHE VEROVERINGEN. HET ONTSTAAN VAN HET ISLAMITISCHE RIJK, VAN AFGHANISTAN TOT SPANJE (632-750).

(BULAND/EPD: AMSTERDAM/AMSTERDAM 2008) 489 blz., prijs € 34,50.

Binnen het tijdsbestek van slechts een eeuw vestigden de Arabieren een wereldrijk dat zich van west naar oost uitstrek-

te over een afstand van zeven-duizend kilometers. Het kostte hun maar vijf jaar om het westelijk sluitstuk, het Iberisch

schiereiland, in handen te krijgen. Het raadsel van de meest spectaculaire veroveringstochten uit de wereldgeschiedenis

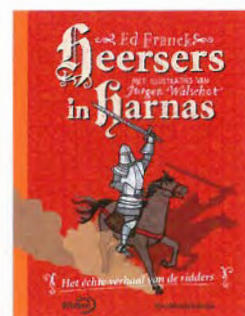
het leenstelsel voorbij. Alle drie worden kort uitgelegd en wordt hun belang bij het ontstaan van ridders beschreven. Het rappe tempo wordt het hele boek gehandhaafd. Zo af en toe wordt het inlevingsvermogen van de lezer direct aangesproken. Op die momenten wordt het verhaal wat populistisch. Dat laatste geldt ook voor het begin van het boek. De Middeleeuwen zijn hier 'donker', het zijn de tijden van pest, hongersnoden en rampspoed, Karel de Grote kon niet schrijven, et cetera. Precies het beeld dat in de special over de middeleeuwen van (Kleio 2, 2009) weersproken is. Dit is echter niet kenmerkend: de rest van de tekst conformeert zich aan de actuele stand van de wetenschap. *Heersers in harnas* is geïllustreerd door Jurgen Walschot. De tekeningen zijn ondersteunend aan de tekst en dus beter dan die in het eerdere piratenboek van Franck. Ook nu weer maakt hij regelmatig gebruik van korte kaderteksten, om bijzon-

derheden en uitzonderingen van bepaalde in het hoofdstuk behandelde onderwerpen te beschrijven. Denk hierbij aan (vertaalde) bronfragmenten, die bijvoorbeeld het krijgsgewoel van de slag van Bouvines (1214) volgens Guillaume le Breton weergeeft. In *Heersers in harnas* wordt vanzelfsprekend beschreven hoe je van page, tot schildknaap, tot ridder kon worden. De standenmaatschappij en hoe die ontstaan is, is het onderwerp van een ander hoofdstuk. Franck is cynisch over de rol die edellieden in dit systeem speelden: hij noemt ridders bloedzuigers, pauwen en de boeren melkkoeien. Franck geeft ook niet hoog op van de hoofde idealen die bij ridders zouden moeten horen: wat hem betreft is het niet meer dan een flinterdun laagje cultuur. Waar hield een ridder zich dan wel mee bezig? Met oorlogen voeren, deelnemen aan toernooien (een beschaafde vorm van oorlog voeren), jagen, achter vrouwen aan zitten en

feest vieren. Alle vijf bezigheden worden beschreven als een hobby van ridders. Over ieder onderwerp is een hoofdstuk geschreven. Dat geldt ook voor onderwerpen als de ontwikkeling van het kasteel, het dagelijks leven in het kasteel, de belegering van een dergelijk gebouwencomplex, bewapening en bescherming van ridders, kruistochten, de geestelijke ridderordes, heraldiek, rechtspraak, withuwelijken, kortom alle aspecten die aan het leven van ridders toegewezen kunnen worden.

Het échte verhaal van de ridders (ondertitel boek) is, volgens Ed Franck, dat hij de best getrainde vechter was, die voortdurend zocht naar nieuwe voordeeltjes (land, buit, vrouwen, feestjes, etc.) en die ten onder ging aan nieuwe wapens (vuurwapens, handboog), tactieken (inzet huurlingen) en een gebrek aan geld (dat land verving als bron van rijkdom en macht).

Ger Jan Onrust

GIJSBERT VAN ES, *VERHALEN VAN NEDERLAND*.

(NRC Handelsblad/Het Spectrum: Houten, 2008), 204 blz., € 19,95.

De eerste indruk bij *Verhalen van Nederland* is dat het er vrolijk uitziet en dat er veel gebruik is gemaakt van collages als illustratiemateriaal. Met enige regelmaat lopen tekst en illustratie door elkaar wat een speelse indruk geeft. Voor eenvoudige zaken als een inhoudsopgave moet je wel even je leesbril opzetten, want er zijn maar liefst drie bladzijden die een inhoudsopgave zouden kunnen zijn: allereerst een overzicht van de onderwerpen die aan bod

komen, vervolgens de echte inhoudsopgave waaruit blijkt dat het om veertien thema's gaat en tot slot een bonte bladzijde met jaartallen en gebeurtenissen. Nederland wordt in de thema's vanuit heel verschillende invalshoeken bekeken: van 'Raar land' (heden) tot 'Braaf en stout land' (jaren vijftig en zestig) tot 'Wild land' (prehistorie). Ieder thema begint met een verhalend overzicht en komt dan met een aantal korte grappige anekdotische gebeur-

tenissen. De vijftig vensters van de Canon van Nederland zijn in de verhalenbundel opgenomen.

Positief is dat *Verhalen van Nederland* redeneert vanuit de wereld van het kind en begint bij het heden en eindigt in de prehistorie. In de verhalen wordt verwezen naar interessante sites, bezienswaardigheden en leuke boeken. Een aantal verhalen is meer geschikt voor het basisonderwijs dan voor het voortgezet onderwijs, zoals

HEDEN, VERLEDEN, TOEKOMST

TWEDAAGSE DIDACTIEKCONFERENTIE VGN IN NOVEMBER 2009

RUIJN ZESTIG DOCENTEN WAREN UIT HET HELE LAND (ZELF UIT GRONINGEN!) AFGEREISD NAAR LANDGOED 'HUIZE BERGEN' IN VUGHT. HET PROGRAMMA MOCHT ER OOK WEL ZIJN: EEN AANBOD VAN RUIJN TIEN INTERESSANTE WORKSHOPS EN ENKELE VERLEDELLENDE LEZINGEN. EEN IMPRESSIE.

Hans Blom, oud-directeur van het NIOD, mocht de openingslezing verzorgen en hij sprak over zijn ervaringen bij het maken van de televisieserie *De Oorlog*, die is uitgezonden in oktober en november 2009. Blom werkte mee als adviseur en vertelde over de kloof die bestaat tussen de hedendaagse wetenschappelijke inzichten over de bezettingstijd en de populaire beelden die worden uitgezonden met als doel een groot publiek te bereiken. De reacties van de docenten waren wisselend over deze lezing. De echte *diehards* hadden liever een meer historisch onderwerp besproken willen hebben, een aantal andere, vooral jongere, docenten vond het wel aardig om samen met Blom 'een kijkje achter de schermen' te nemen. De workshops boden voor elk wat wils. Voor de starters, een vrij grote groep, leek 'Geschiedenis uit het keukenkastje' gegeven door Tessa de Leur (verbonden aan het Sint Nikolaas Lyceum in Amsterdam)

een goed begin, maar kennelijk waren veel ervaren docenten toe aan een *switch*, want zij waren vooral op deze workshop afgekomen. Een spannende start van je les, je leerlingen willen verrassen, dat betekent *nét* even anders denken dan je gewend bent. De oplossing: ruk je keukenkast open en de mogelijkheden liggen voor het grijpen. Alledaagse spullen blijken verrassend lesmateriaal te zijn! Lock Janssen, docent geschiedenis in het voortgezet onderwijs in Nijmegen, hielp de docenten met de voorbereiding van leerlingen op het examen in de tien tijdvakken. De docent moet zich vooral richten op vaardigheden, zowel historische als meer algemene onderzoeksvaardigheden. Eigenlijk moet daarmee al in de onderbouw worden begonnen vindt Janssen. Moeilijk of valt het eigenlijk wel mee? Gezien de goede sfeer tijdens de workshop viel het mee, ook al blijkt het voor veel traditioneel ingestelde collega's lastig om leerlingen zelf een weg te laten zoeken en als docent meer als 'ANWB-paddestoel' te fungeren.

COLDPLAY

De tweede ronde workshops bood interessante onderwerpen: werkvormen voor historisch denken en redeneren, meer variatie in de les of als docent gast-sprekers mitnodigen. Jan de Vries, vakdidacticus aan de Radboud Universiteit Nijmegen, kwam met ver-

schillende mogelijkheden voor afwisseling tijdens de les. Fantastische spelletjes, zoals 'Woordwijzer' bedoeld om begrippen, personen en gebeurtenissen te contextualiseren of een PowerPoint-variatie op de sportquiz 'Petje op-petje af' om de leerlingen hun feitenkennis over een bepaald historisch onderwerp te toetsen. En wat dacht u van muziek in de les, zoals *Viva la Vida* van Coldplay of *Uprising* van Muse? Eerlijkheidshalve moet ik bekennen dat ik nog nooit had gehoord van Coldplay - en evenmin van Muse - maar de songteksten van boden veel aanknopingspunten voor een geweldige geschiedenisles. De tweede dag heb ik gekozen voor de workshop van Carla van Bortel, verbonden aan het Instituut voor de Lerarenopleiding aan de Universiteit van Amsterdam, over taalgericht geschiedenisonderwijs. De ervaring van docenten is dat een gebrek aan taalvaardigheid bij leerlingen een groot struikelblok is voor het leren en verwoorden van geschiedenis en dat dit probleem alleen maar groeit. Leerlingen begrijpen de leertekst niet, kunnen geschreven bronnen niet interpreteren en begrijpen eventueel de door de docent geformuleerde opgaven in toetsen. De schooltaal staat ver af van het alledaagse taalgebruik van leerlingen. Simpel gezegd is de oplossing de leerlingen een vaktaal aan te leren. Taalgericht vakon-

derwijs moet de leerlingen steunen bij het begrijpen en zelf produceren van taal zo lang dat nodig is. Uiteindelijk moet de taalsteun worden afgebouwd en zichzelf overbodig maken.

Al met al waren het buitengewoon inspirerende dagen. De workshops boden praktische tips en veel lesmateriaal. En de gesprekken met collega's leverden zo mogelijk nog meer ideeën en adviezen op voor

het in elkaar zetten van praktische opdrachten, het werken met een bepaalde leermethode, snel en effectief corrigeren, en het nut van stapeltoetsen. Helaas heb ik tot nu toe onvoldoende tijd gevonden om alle ideeën uit te werken!

Amy Hartgerink

OPZET

Het symposium opent met een forumdiscussie, waarin inhoud wordt gegeven aan de termen 'dader', 'slachtoffer' en 'omstander'. Deze congresopening biedt een kader en referenties voor de overige bijdragen. Naast de plenaire voordrachten zijn er films en filmfragmenten te zien.

Organisatie: Cogis en Historisch Centrum Overijssel (HCO)
Locatie: Provinciehuis Zwolle
Datum: 22 april 2010
Spreekers: Chris van der Heijden, Geraldine von Freitag Drabbe Künzel, Jan ten Hove, Mient Jan Faber, Anton Hafkenscheid
Prijs: €95,-
Aanmelden: www.cogis.nl/hco
Contact: w.coster@historischcentrumoverijssel.nl en wd.visser@cogis.nl

In de middag staan workshops geprogrammeerd in twee parallelsessies en worden verschillende facetten van het centrale thema van de dag belicht.

Gedurende de dag is er ook gelegenheid om de tentoonstelling 'Calmeyer in Nederland' te bekijken en zijn er informatie-stands.

WORKSHOPDAG ACTIEF HISTORISCH DENKEN

Op dinsdag 2 maart 2010 organiseert de *Stichting Geschiedenis, Staatsinrichting en Educatie* in samenwerking met het Centrum voor Na- en Bijscholing van het Instituut voor Leraar en School van de Radboud Universiteit Nijmegen in het Dominicanenklooster te Zwolle een workshopdag. In een vakwetenschappelijke lezing verzorgd door prof. dr. Theo Engelen zijn licht schijnen op het examenprogramma: 'Terug naar de kern van het bestaan: geboorte, liefde en dood in de geschiedenis'.

Daarna zijn er drie activerende workshoprondes met als thema 'historische context': hoe kunnen we leerlingen afzonderlijke begrippen, personen en kenmerkende aspecten in samenhang laten ervaren en leren?

De kosten voor de gehele dag, inclusief lunch en deelnamecertificaat, bedragen € 150,00.

Er is slechts plaats voor 60 deelnemers. Spoedige inschrijving is daarom gewenst. Inschrijvingsformulieren en informatie zijn te verkrijgen bij: j.devries@ils.ru.nl

Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken

www.expertisecentrum-mm.vu.nl

NASCHOLING AARDRIJKSKUNDE VOOR GESCHIEDENISLERAREN IN HET LEERGEBIED M&M Vrijdag 16 april 2010

Lesgeven in het brede leergebied Mens & Maatschappij vraagt om kennis van geschiedenis én aardrijkskunde. Deze nascholing is bedoeld voor geschiedenisleraren die hun (vakdidactische) kennis van het vak aardrijkskunde willen vergroten om zo beter les te kunnen geven in het leergebied.

De nascholing wordt verzorgd door het Centrum voor Educatieve Geografie, met medewerking van o.a. prof. dr. Joop van der Schee, en het Instituut voor Geschiedenisdidactiek.

De bijeenkomst vindt plaats in Amsterdam (10.00-16.00 uur). U ontvangt bij deelname de publicaties *Handboek vakdidactiek aardrijkskunde* en *Vakintegratie in de mens- en maatschappijvakken*. De kosten bedragen €275 per persoon.

**U kunt zich aanmelden voor de nascholing bij
Martijn van der Berg, Onderwijscentrum VU
m.vanderberg@ond.vu.nl
020 - 5989240**

TAALGERICHT GESCHIEDENISONDERWIJS Vrijdag 23 april 2010

Gebrekkige taalvaardigheid is een struikelblok voor het leren van geschiedenis. Maar een les waarin geen woord wordt gesproken of gelezen is ondenkbaar. In taalgericht geschiedenisonderwijs staat de ontwikkeling van vaktaal centraal, krijgen leerlingen waar nodig taalsteun en is veel aandacht voor werkvormen waarbij leerlingen moeten praten en schrijven.

De dag begint met een lezing van Maaïke Hajer, lector aan de Hogeschool Utrecht. In een aantal workshops, verzorgd door het Instituut voor Geschiedenisdidactiek krijgt u voorbeelden van taalgericht geschiedenisonderwijs. De bijeenkomst vindt plaats in Amsterdam (10.00-16.00 uur). De kosten bedragen €275 per persoon.

**U kunt zich aanmelden voor de nascholing bij
Mariëtte de Raaver, Instituut voor de Lerarenopleiding,
Universiteit van Amsterdam
secretariaat@expertisecentrum-mm.vu.nl
020 - 5251291**

MUSEUM IN 'T HOUTEN HUIS, DE RIJF

VASTE COLLECTIE EN EDUCATIEVE PROGRAMMA'S

Midden in Noord-Holland tussen de droogmakerijen Schermer en Beemster, ligt het Schermereiland. Al in de zestiende eeuw voeren de bewoners op vrachtaart naar de Oostzee of visten zij op de Noordzee op haring. Halverwege de zestiende eeuw ging men in De Rijk haringschepen bouwen en

uitreden. Toen de haringvisserij wat terugliep, schakelden de mensen over op de walvisvaart. De vaste collectie in het museum illustreert de vijf thema's uit de geschiedenis van het Schermereiland: vissers en zeevaart, houten huizen en branden, doopsgezinden, arm en rijk, en inpoldering. Voor het voortgezet onderwijs is een programma ontwikkeld voor een klassikaal bezoek aan het museum dat goed te combineren is met Fort Spijkerboor, het grootste fort in de Stelling van Amsterdam. Zie voor openingstijden en prijzen:

www.houtenhuis.nl

FORT RIJ SPIJKERBOOR, WESTBEEKSTER

CULTUURMONUMENT

Als onderdeel van de Stelling van Amsterdam is Fort bij Spijkerboor wereldwijd bekend als een cultuurmonument. Die erkenning beruht vooral op de inventieve manier waarop Nederland het principe van 'inundatie' heeft benut voor de landverdediging. Fort bij Spijkerboor is de meest noordelijke van de tweeëntwintig stellingforten rondom Amsterdam en tevens de grootste. Wat Fort bij Spijkerboor uniek maakt is de nog aanwezige grote pantserkoepel met

daarin twee 10,5 centimeter snelvuurkanonnen. Hoewel het fort tot 1975 eigendom was van Defensie, is het in de loop der jaren vooral gebruikt als gevangenis. Het fort is niet het hele jaar geopend. Kijk voor meer informatie op:

www.fortspijkerboor.nl

JAARVERGADERING 26 MAART 2010

Voor de VGN en Euroclio is 2010 een bijzonder jaar. Van 22 tot 28 maart wordt de 17e jaarlijkse Euroclio-conferentie gehouden in Nijmegen. Aanmelden voor deelname, ook voor één dag, kan via www.euroclio.nl.

In samenwerking met de organisatoren van de conferentie hebben we besloten om onze jaarvergadering 2010 in Euroclio-sfeer te houden op vrijdag 26 maart a.s. in hotel Erica te Berg en Dal bij Nijmegen. De jaarvergadering zal van 15.30 tot ongeveer 17.00 plaatsvinden, waarna u uitgenodigd bent voor een buffet en culturele avond in Hees bij Nijmegen. U wordt daar vanuit Berg en Dal per bus heen gebracht en eveneens kunt u na afloop per bus terugreizen naar station Nijmegen. Uiteraard bent u ook welkom als u alleen de jaarvergadering wilt bezoeken. **Wilt u zich voor zaterdag 20 maart a.s. aanmelden bij onze secretaris Wendy Hinke, e-mail mwhinke@hotmail.com, en daarbij aangeven of u wel of niet meegaat naar het buffet en de culturele avond.**

Voorafgaand aan de jaarvergadering bent u welkom bij het dagprogramma van de Euroclio-conferentie. Daar zijn wel kosten aan verbonden: € 85,- per dag. Informatie en opgave via bovengenoemde site van Euroclio, dit moet vóór 1 maart a.s.!

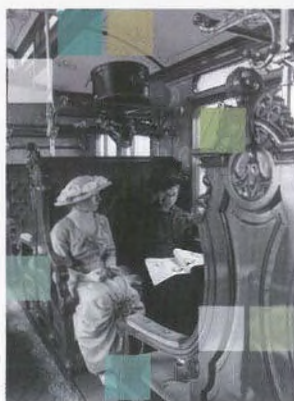
Nadere details vindt u op www.vgnkleio.nl. We hopen velen van u op onze jaarvergadering te mogen begroeten.

Het bestuur van de VGN

HET UTRECHTS ARCHIEF, UTRECHT

EDUCATIE

Met negentien kilometer archieven, honderdduizenden kaarten, tekeningen, prenten, foto's en films en 70.000 publicaties beheert Het Utrechts Archief de grootste collectie over de stad en de provincie Utrecht. In de vele strekkende meters en miljoenen data ligt nog veel verborgen: klaar om ontdekt te worden. Iedereen kan

er mee aan de slag, van professionele onderzoekers tot nieuwsgierige tijdreizigers en jonge speurneuzen. Voor het voortgezet onderwijs zijn verschillende educatieve programma's ontwikkeld. Onder leiding van een rondleider gaan de leerlingen op zoek naar oude documenten, afbeelden of verhalen uit de Utrechtse geschiedenis. Bij binnenkomst loggen ze in met hun vingerafdruk en verzamelen vervolgens via ultramoderne media-toepassingen de weetjes en beelden. Ze stellen hun eigen historische krant samen die na afloop kan worden toegestuurd of gemaild. Zie voor meer educatieve mogelijkheden, prijzen en aanmeldingsformulieren:

www.hetutrechtsarchief.nl